

21

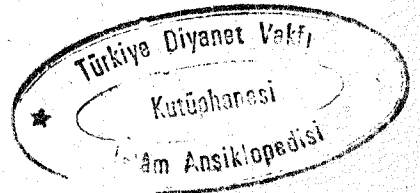
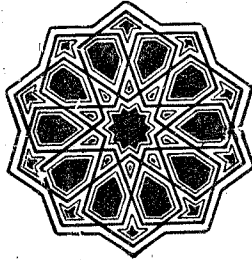
ANKARA ÜNİVERSİTESİ

LÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXVIII

Ankara 1986

TALÂK HAKKINDA KUR'ÂN-I KERİM'İN GENEL TUTUMU

Yard. Doç. Dr. Selahaddin EROĞLU

İsviçre Medenî Kanunu'nun, teferruata dair bazı değişiklikler yapıldıktan sonra, 1926 yılında Türk Medenî Kanunu olarak kabul edilmesiyle Türkiyede hukukî geçerliliğini yitiren şer'î nikâh ve talâk, bu yeni kanunun tesir ve nüfuzunun şehirlere nisbetle daha yavaş gelişme gösterdiği köy ve kasabalarımızda varlığını sürdürülmüştür.

Türk Medenî Kanunu'nun yürürlüğe konmasından bu yana onun tatbikatta ne derece başarılı ya da başarısız olduğu, bunun sebepleri, çareler v.s. hakkında çeşitli araştırmalar yapılmış ve yapılmaktadır. Ancak, tatbikattaki başarı nisbeti ne olursa olsun müslüman halkımızın, temelde şeriat prensiplerinden kaynaklanan usûllerle, aile hayatlarına (mer'î hukuk önünde geçerli olmamasına rağmen) son verdikleri de bir gerçektir.¹

İslâm hukukuna, özellikle onun ilk ve ana kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim'in ruhuna uygunluğu oldukça şüpheli olan bu boşama usûlleri, bizi, evlilik ve onun bir tür sona erdirilmesi olan talâk hakkında önce Kur'ân-ı Kerim'in takındığı tutumun ortaya konulmasına sevk etmektedir.

A. Kur'ân-ı Kerim'de Talâk'a Karşı Alınması Gereken İhtiyati Tedbirler:

Kur'ân-ı Kerim'in evlilik bağının çözülmesiyle alâkah tavrını tesbit edebilmek, onun evlilik müessesesine bakış tarzının ortaya konulmasını gerektirir kanaatindeyiz.

Evlilik Kur'ân-ı Kerim'de Sûre IV /21: **مِيثَاقًا غَاطِيًا** "sağlam teminat" şeklinde vasıflandırılmıştır. Mücâhid (Ö. 103 /721), ayette geçen misâk kelimesinin nikâh mânâsına geldiğini belirtmiştir. Katâde (ö. 117 /736)

¹ İslam Hukuku'nun resmî geçerliliği olmadığı ülkemizde halk arasında yaşayan islâmî prensiplerin maruz kaldığı değişikliklerden olmak üzere talâk ve ülkemizdeki gayr-ı resmî tatbikatı hakkında, 'Divorce According To the Qur'an The Jurists And Practice In Turkey' adh doktora tezimizin 118-141. sayfalarına bakınız.

de, söz konusu kelimenin koca'nın karısını iyilikle tutacağı veya (gerektiğinde) iyilik yaparak bırakacağına dair nikâh akdi sırasında verdiği söz anlamına geldiğini söylemektedir.²

Sûre XXX/21, evliliğin ehemmiyetini daha bariz bir şekilde ifade etmektedir: *ومن آياته ان خلق لكم من انفسكم ازواجاً لتسكنوا اليها وجعل بينكم مودةً ورحمةً ان في ذلك لآياتٍ لِّقَوْمٍ يتفكرون*

“İçinizden, kendileriyle huzûra kavuşacağınız eşler yaratıp, aranızda muhabbet ve rahmet var etmesi, O'nun varlığının belgelerindedir. Bunlarda, düşünen millet için dersler vardır.”

Kur'ân-ı Kerîm, aileyi herhangi bir dağılmadan muhafaza için kocalara karılarıyla güzellikle geçinmelerini emretmektedir. Sûre IV/19: *وعاشروهنّ بالمعروفِ فإنّ كرهتموهنّ فعسى ان تکرهوا شیئاً ویجعل الله فیہ خیراً کثیراً* “Onlarla güzellikle geçinin. Eğer onlardan hoşlanmıyorsanız, sabredin, hoşlanmadığınız bir şeyi Allah çok hayırlı kılmış olabilir.”

Âyetteki bu son cümlede Allah, kocaları sorumsuzca ve düşünmeden boşamaya sevkeden hoşnutsuzluk veya nefret halinde bile sabretmelerini ve O'nun, kocaların o anda farkına varmadıkları iyi şeyler yaratmış olabileceğini hatırlatmaktadır.

Evlilik münasebetleri bazen öyle bir hale gelir ki, boşanma bu ızdıraplı duruma son vermenin tek çaresi olarak görülebilir. Ancak, Kur'ân-ı Kerîm boşanmayı problemin halli için yegâne çare olarak göstermemektedir. Sûre IV/34, böyle bir durumda kocanın nelere başvurması gerektiğini belirtmektedir: *واللّٰی تسی تخافون نشوزهنّ فعظوهنّ وامنّ جروهنّ فی المصاحج و اضربوهن فان اطعنکم فلا تبغوا علیهنّ سیلاً*

“Serkeşlik etmelerinden endişelendiğiniz kadınlara öğüt verin; yataklarında onları yalnız bırakın; nihayet dövün. Size itaat ediyorlarsa aleyhlerine yol aramayın. Doğrusu Allah Yücedir, Büyüktür.” Âyette, kocanın karısını boşamaya karar vermeden önce bu üç safhalı tedbirler zincirini dikkate almasının gerekli olduğu bildirilmektedir. “Size itaat ediyorlarsa aleyhlerine yol aramayın.” şeklindeki

² et-Taberî, Muhammed b. Cerîr, Câmi'u'l-Beyân' an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân, 2. baskı, Kahire 1954, c. IV, s. 315.

ifadeye göre koca, boşanmayı gerekli kılacak gerçek mânâda sebepler olmaksızın talâk'a tevessül etmemelidir. Ve yine hoşnutsuzluk veya nefret halinde Sûre IV/128, eşler arasındaki meselelerin halledilmesinin daha hayırlı olduğunu belirtmektedir: **وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسَ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا**

“Eğer kadın, kocasının serkeşliğinden veya aldırışsızlığından endişe ederse, aralarında anlaşmaya çalışmalarında kendilerine bir engel yoktur. Anlaşmak daha hayırlıdır. Nefisler kıskançlığa meyyaldir. Eğer iyi davranır ve haksızlıktan sakınırsanız bilin ki, Allah işlediklerinden şüphesiz haberdardır.

Meseleleri hal yolunda yukarıda zikredilen teşebbüslere rağmen, eşler arasındaki münasebetler kötüye gittiği takdirde Kur'ân-ı Kerim, evliliği muhafaza etmeye yardımcı olacak başka bir alternatif teklif etmektedir: **وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمَا مِنْ أَهْلِهَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا** “Karı-kocanın arasının açılmasından endişelenirseniz, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin; bunlar, onların aralarını düzeltmek isterlerse, Allah onların aralarını buldurur. Doğrusu Allah her şeyi bilen ve haberdar olandır.” Hakemlerin başta gelen görevi, eşler arasında anlaşmaya giden yolları araştırmaktır. Nitekim aynı âyette ayrılmadan ziyade sulh'ün önemi üzerinde ısrarla durulmaktadır.

B. Talâk'ın Mahiyeti ve Bununla İlgili Allah'ın Koyduğu Hududun Aşılması:

Kanaatimize göre talâk'ın mahiyetini incelemek için, onun Kur'ân-ı Kerim'deki ifade edildiği şekli ve talâk'da ilgili tarafların rollerini sağlıklı bir tarzda belirtmek lâzımdır.

Kur'ân-ı Kerim (Sûre II/229) kadının talâk'ın vukuundan sonra bekleme süresini (iddet), bu esnada eşlerin birbirlerine karşı mükellefiyetleri ve ric'i talâk sayısını zikrettikten sonra bunların Allah'ın koyduğu yasalar olduğunu belirterek, bu yasaların bozulmamasını, haddi aşmamayı emreder. “فَلَا تَعْتَدُوا” Bu yasalara aykırı hareket eden kişi zâlim olarak tavsif edilir.

İbn Abbas (ö. 68/687-8) ve ed-Dahhâk (ö. 105/723) dan benzeri görüşler rivayet ettikten sonra Taberî (ö. 310/922): “Bunlar Allah'ın

yasalarıdır, onları bozmayın. Allah'ın yasalarını bozanlar ancak zalimlerdir." âyeti hakkında, müslümanların haram ile mübah'ın sınırlarının aşılması gerektiğini anlayıp ayırdetmelerini söylemektedir. Başka bir deyişle; bir kimse kendisini itaatten itaatsizliğe sapmaya meydan vermemelidir; zira böyle yapmak o kimsenin zâlim olmasına sebep olur. Taberî, bundan sonra zâlim kelimesini şöyle tarif eder: 'Bir kimsenin yapmaya hakkı olmadığı şeyi işleyendir.'³

Sûre II/229'dan, Kur'ân-ı Kerim'in prensiplerine aykırı bir şekilde sarfedilen talâk'ın hâlâ geçerli kabul edilip edilemeyeceği meselesi ortaya çıkmaktadır. Bu konudaki farklı yorumlar bizi ayrı görüşlere sevk etmektedir. Fukahanın büyük çoğunluğu, Allah'ın emir ve yasalarına riayet etmeksizin sarfedilmesine rağmen talâk'ın geçerliliğini tasdik etmektedir. Zira, fukahanın çoğunluğuna göre talâk hakkı koca'ya mutlak bir şekilde verilmiştir. Koca, Kur'ân-ı Kerim'de zikredilen prensip ve kaidelere tamamen uymaya davet edilmekle beraber; bunların nezdinde talâk sadece koca'nın şahsî tasarrufu olarak kabul edilmiş ve tamamen onun arzusuna bırakılmış bir fiildir. Binaenaleyh, koca'nın Kur'ân-ı Kerim'in icaplarını yerine getirmedeki ihmali, böylesi bir talâk'ın, fukahâ tarafından haram veya mekruh olarak tavsif edilmesine rağmen, onun hukukî geçerliliğine tesir etmemektedir.⁴

Boşama hakkının kadına değil de erkeğe verilmiş olmasının haklılığını isbat kabilinden olmak üzere birçok fakih, kadının düşünce ve muhakeme gücünün erkeğe nisbetle daha zayıf olduğunu, binaenaleyh, kadının keyfî ve kapris neticesi hareket etmeye daha meyyal olduğu görüşündedirler. Kadınların dîni şuur ve anlayışları yeterli ve zayıf olduğundan onlar meseleleri dîni açıdan ziyade dünyevî açıdan değerlendirmeye daha meyyaldirler. İşte bu özelliklerinden dolayı-böyle düşünen fakihlere göre-kadınların talâk gibi ciddî meselelerde bile düşünüp taşınmadan anî kararlar vermeleri daha muhtemeldir;⁵ Binaenaleyh, bu fukahaya göre aile münasebetlerindeki muvazeneyi emniyet altına âlmak için evlilik bağları daha kuvvetli ellere-kocalara-teslim edilmelidir. Kocalar daha isabetli kararlar alabileceği gibi, daha az kayıtsız ve

3 et-Taberî, Tefsir, c. II, s. 473.

4 es-Serahsî, Muhammed b. Ebî Sehl, Kitâbu'l-Mesbûr, Kahire 1906, c. IV, s. 2 v.d.; el Kâsânî, Alâu'd- Dîn Ebû Bekr b. Mes'ûd, Bedâ'i'u's-Sanâ'i', Kahire 1910, c. III, s. 95-6; el-Hattâb, Muhammed b. Muhammed, Mevâhibu'l-Celîl li Şerh-i Muhtasar-ı Halîl, Kahire 1910-11, c. IV, s. 39.

5 İbn Hümâm, Kemâlu'd-Dîn Muhammed b. 'Abdi'l-Vâhid, Şerh-u Fethi'l-Kadîr, Kahire 1316 H., c. III, s. 22.

hissî hareket edebileceklerdir. Zîra, bir koca karısını boşamaya karar verdiğinde mehir verip nafakasını temin etmek mecburiyetinde bırakılacağından; onun, boşamaya karar vermeden önce meseleyi yeniden etraflıca düşünmesi gayet tabiidir.

Fukahânın çoğunluğu bu görüşlerini Sûre IV / 34'den istintaç etmiş, görünmektedirler: *الرجال قوامون على النساء بما فضل الله بعضهم على بعض وبما انفقوا من اموالهم*

"Allah'ın kimini kimine üstün kılmasından ötürü ve erkeklerin, mallarından sarfetmelerinden dolayı erkekler kadınlar üzerine hakimdirler" Ancak, bu âyet boşama hakkının niçin kadına değil de erkeğe verildiğinin sebeplerini göstermekten uzaktır. Âyet, sadece erkeklerin veya kocaların ailelerinin reisleri olduğunu belirtmektedir. Gerçi âyet erkeklerin kadınlar üzerine üstünlüğünü ifade etmektedir ancak bu, fukahânın çoğunluğu tarafından öne sürülen yukarıdaki görüşleri destekler mahiyette görünmemektedir. Kur'ân-Kerîm, boşama hakkını daima kocaya atfetmiştir ancak, bunun niçin böyle olduğu hakkında da hiçbir sebep göstermemiştir.⁶

Burada önemli olan husus, boşama hakkının nasıl uygulandığının tesbit edilmesidir. Bu safhada cevaplandırılması gereken ilk soru şudur: Fukahânın çoğunluğunun görüşünde olduğu gibi; koca karısını kayıtsız şartsız boşama hakkına sahip midir, yoksa onlar talâk öncesinde, talâk esnasında ve talâk'ın vukuundan sonrası için Kur'ân-ı Kerîm'de ortaya konan bazı îcâpları yerine getirmek zorunda mıdır? Fukahânın çoğunluğuna göre Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen bu îcâplar yahut şartlar yerine getirilmeksizin vaki olan talâklar onu batıl kılmamaktadır. İşte burada mühim bir mesele ortaya çıkmaktadır. Şüphesiz, fukahânın çoğunluğu kadının sahip olmadığını iddia ettikleri bütün iyi meziyetleri erkeğe atfetmişlerdir. Bu, kişiyi talâk hadisesinde erkeğin, Kur'ân-ı Kerîm'de vaz edilen şartları tabîi olarak nazar-ı dikkate almazlık edemeyeceği inancına götürebilir. Ne varki, sadece bunun aksi vaki olmakla kalmamış; böyle bir talâk da meşrû ve geçerli sayılmıştır. Fukahânın çoğunluğunun, manevî açıdan benimsemekle beraber, bir kimsenin zahiren sorumsuzca sarfedildiği anlaşılan talâk'ını hukukî yönden haklı ve muteber göstermeye çalışmaları münakaşa götürür bir durum arz etmektedir. Gerçekten çoğunluğun bu konudaki görüşü, tenkide açık kapı bırakacak özellikte görünmektedir.

6 Bkz., Kur'ân-ı Kerîm, II/230, 231, 236.

Diğer taraftan, çoğunluğun bu konudaki görüşüne muhalif bir takım fukahâ vardır. Onlar nazarında Kur'ân-ı Kerim'de vaz edilen icap ya da şartlar, aslında talâk'ın hukukî geçerliliği için riayet edilmesi gereken hususlardır. Bu görüşe göre bu şartlara riayet edilmemesi, talâk'ın butlanını gerektirmektedir.⁷

Fukahâmın çoğunluğunun görüşlerinden, talâk hadisesiyle sadece kocanın alâkalı olduğu anlaşılmaktadır. Halbuki, Kur'ân-ı Kerim'in meseleye yaklaşımı icelendiğinde çoğunluğun görüşünden farklı bir neticeye varmak mümkündür. Kur'ân-ı Kerim'e göre talâk hadisesiyle doğrudan alâkalı olan iki şahıs vardır: koca ve karı. Bazı âyetler sadece kocaları, bazıları sadece karıları ilgilendirirken, bir takım âyetler de ikisini birden ilgilendirmektedir. Meselâ: Sûre II /227 ve XXXIII /49, kocaları muhatap almakta; Sûre II /228 ve XXXIII /49'un bir kısmı ise karıları ilgilendirmektedir. Sûre IV /128'de karı kocayı birlikte muhatap olmaktadır. Bu ve diğer ilgili âyetler, talâk'ın ne sadece koca ne de sadece karı ile alâkalı olduğunu, bilakis her ikisini birden ilgilendirdiğini göstermektedir. Bazı muayyen hallerde, Sûre IV /35'de gösterildiği gibi, talâk hadisesinde meseleye kâdiler dahi karısabilmektedir. Müfessirlerin büyük çoğunluğuna göre söz konusu ayette kastedilen kişi ya sultan veya kâdî ya da İslâm cemiyetidir.⁸

Böylece alâkalı şahısların sayısı bazen ikiden fazla olmakta ve talâk hadisesi, eşlerin salâhiyetini de aşabilmektedir.

Binaenaleyh, talâk, çoğunluğun görüşünün aksine, sadece kocanın şahsını ilgilendiren ve münhasıran onun mesuliyetinde olan bir hususiyet arz etmemektedir. Bundan hareketle, çoğunluğun ileri sürdüğü üzere beş vakit namaz veya oruçta olduğu gibi, talâk'ın koca ile Allah arasında hususî bir mesele olduğu neticesinin tutarsızlığı ileri sürülebilir. Şöyle ki: Namaz ve oruç gibi vecibelerin eda edilmesi ya da terkedilmesi tamamen fertle Allah arasındadır. Bu tür ibadetlerin edası, Allah'n rızasını kazandırıp O'nun-özellikle âhirette-mükâfatını

7 Sa'id b. el-Müseyyib (ö. 94/714) ve bir gurup çağdaşının, böyle bir talâk'ı bâtil saydıkları rivayet edilmektedir. Bkz., ez-Zemahşerî, Cârullah Mahmûd b. 'Umar, el-Keşşâf 'an Hakâiki t-Tenzil, Kahire 1966, c. IV, s. 118. Bu görüşü müdafaa eden fakihlerin başlıcaları: İbn Hazm, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye'dir. Bunlar için bkz.: İbn Hazm, 'Ali b. Ahmed b. Sa'id, el-Muhallâ, Kahire 1352 H., c. X, ss. 161-62; İbn Teymiyye, Ahmed b. 'Abdîl-Halîm, Fetâvâ el-Kubrâ, Kahire 1328 H., c. III, ss. 14-16; İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr, Zâdu'l-Me'âd, tahkîk, Tâhâ 'Abdu'r-Raûf Tâhâ, Kahire 1970, c. IV, ss. 56-57.

8 et-Taberî, Tefsîr, c. V, s. 71 v.d.; el-Cassâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, Ahkâmü'l Kur'ân, İstanbul 1335 H., c. II, s. 191; Fâhru'd-Dîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, Kahire 1938, c. X, s. 92.

celbeder. Halbuki, haklı ve meşru sebeplere müsteniden de olsa, talâk'da medih veya mükâfatın hiçbir çeşidi yoktur.

Kur'ân-ı Kerim'in vazettiği prensiplere aykırı bir şekilde vukubulan bir talâk'da (fukahânın genellikle 'talâk-ı bid'i' olarak tavsif ettikleri talâk) koca, sadece Allah'ın ibâhat hududunu aşmakla kalmamakta; diğer hükümler yanında, talâk'ın vaki olabileceği muayyen vakti, sarfedilmesi gereken muayyen talâk sayısı, karının iddeti ve diğer benzeri hükümleri de görmezlikten gelmektedir. Bundan başka koca, böyle hareket etmekle, yani kendisine tanınan yetkinin dışına çıkmakla sadece zâlim olmakla kalmamış, karısının haklarını da çiğnemiş olmaktadır. Bu şekilde verilen talâk'ın hukukî geçerliliğini kabul etmek, kocanın Kur'ân-ı Kerim'in sarih hükümlerine rağmen karısının haklarına tecavüz etmesini tasdik etmek mânâsına gelecektir.

O halde kocanın, Kur'ân-ı Kerim'in hükümlerini yerine getirmeksizin karısını boşaması, Allah'ın yasalarının (hudûdullah) çiğnendiği bir hareket olarak telâkki edilebilir. Esasen fukahânın çoğunluğu bu tür talâk yüzünden kocayı günahkâr kabul ederek kınamışlarsa da, onların talâk'ı hukuken geçerli kabul etmeleri, Kur'ân-ı Kerim'in talâk meselesine karşı aldığı tavırla uyusmamaktadır; çünkü Allah'ın yasalarını bozan bir kimse zâlim olarak tavsif edilmiştir. Talâk'da görülen böylesine haddi aşma, basit bir kınama, ayıplamadan daha öte müeyyideler gerektirmelidir. Manevî ve vicdânî yönlerden ayıplamanın yanında talâk'ın hukukî ve manevî sebeplere müsteniden haklı görülebilmesi için kocanın, Kur'ân-ı Kerim'in ortaya koyduğu prensiplere, ihtarlara eksiksiz uyması ve Kur'ân-ı Kerim'in bu konudaki müeyyidelerine işlerlik kazandırılması gerekmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'in hükümleri ve bu hükümlerle ilgili bilhassa âhirete müteallik ikaz ve tehditler bir bütün olarak incelenip onun gerçek ruhu ortaya çıkarılmadıkça talâk'ın manâsı ve ehemmiyeti anlaşılamayacağı gibi, bundan doğacak nâhoş durumların ciddiyeti de takdir edilemeyecektir kanaatindeyiz.